

ΟΙΚΕΙΑ ΠΑΘΗ – ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ
Καθηγητής του Α.Π.Θ.

Τέτοιες μέρες κάθε χρόνο η φίλη και ιστορική ΘΕΣΣΑΛΙΑ μού κάμνει την τιμή να φιλοξενεί από τις στήλες της μικρό αφιέρωμα στην Μητέρα Μικρά Ασία, πότε έπαινος, πότε χαιρετισμός, πότε ελεγείο και θρήνος για την Μεγάλη μας Καταστροφή. Τι ωφελεί τώρα πια εννέα δεκαετίες μετά τον ξεριζωμό να αναζητούμε ευθύνες. Η Ιστορία είναι πολλές φορές αμείλικτη για τον δικό μας κατακαυμένο τόπο και παλαιά και τώρα. Η ψυχή μας πετρώνει στην ανάμνηση του πόνου των δικών μας που τον προκάλεσαν τα λάθη μας και που έδωσαν αφορμή στους δήθεν φίλους να μας ξεριζώσουν. Με άλλη μορφή μήπως και δεν το επιχειρούν και στις μέρες μας;

Ο Οδυσσέας Ελύτης μάς είχε προειδοποιήσει από καιρό :

Έφτασαν ντυμένοι «φίλοι» / αμέτρητες φορές οι εχθροί μου / τα παμπάλαια δώρα προσφέροντας/. Και τα δώρα τους άλλα δεν ήτανε / παρά μόνο σίδηρο και φωτιά.

Ο λόγος σήμερα είναι για εκείνες τις δραματικές μέρες του Αυγούστου του 1922 που σπάει το μέτωπο της ένδοξης Ελληνικής Στρατιάς στο Εσκή Σεχήρ και την Κιουτάχεια και η Τουρκιά του Μουσταφά Κεμάλ ξεχύνεται προς τα δυτικά μικρασιατικά παράλια. Και ο στρατός μας μαζί με χιλιάδες Μικρασιατών γίνεται ιερό σφάγιο του Γένους. Θα ανιστορήσω εδώ τους αγώνες ενός γνήσιου πατριώτη από την Σούρπη του Αλμυρού. Τα κατορθώματά του δεν τα κατέγραψε η Ιστορία όπως θα του ταίριαζε. Πρόκειται για τον στρατηγό Αθανάσιο Φράγκου (1864 – 1923), ο οποίος μας άφησε φεύγοντας για το μεγάλο ταξίδι της ζωής του επτά μόνον σελίδες ατομικών σημειώσεων, που προφανώς έμειναν ημιτελείς εικάζω λόγω του επισυμβάντος θανάτου του. Στις σημειώσεις του αυτές, που είχε την καλοσύνη να μου εγχειρίσει ο εκλεκτός εκπαιδευτικός του Βόλου και πρόεδρος της γεραράς Φιλαρχαίου Εταιρείας Αλμυρού Όθρυς, κ. Βίκτωρ Κοντονάτσιος, ο στρατηγός δεν αναφέρεται στους αγώνες του. Περίεργο πάντως. Και ό,τι γνωρίζουμε γι' αυτούς μας το παρέχει η Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού. Από τις Ατομικές Σημειώσεις του πληροφορούμαστε ότι επέστρεψε στο Στράτευμα μετά τις εκλογές

του Νοεμβρίου του 1920, τις τόσον άτυχες για τον ελληνικό λαό με την αποτυχία του Βενιζέλου, και ανέλαβε την Διοίκηση της 10^{ης} Μεραρχίας τον Δεκέμβριο του 1920. Ήταν βασιλόφρων ο στρατηγός και στις σημειώσεις του κατηγορεί τους βενιζελικούς συναδέλφους του και τους Αμυνίτες που μετά την πτώση του Βενιζέλου κατέφυγαν από το Μικρασιατικό Μέτωπο στην Κωνσταντινούπολη, που τελούσε τότε υπό την Διασυμμαχική Κατοχή των νικητών της Αντάντ. Μαζί και οι Έλληνες. Αισθάνεται κανείς θλίψη για τον Εθνικό Διχασμό που δηλητηρίαζε σε καιρούς κρίσιμους και τον ελληνικό στρατό που μαχόταν με την Μεγάλη Ιδέα στην ψυχή του να φθάσει ως την Κόκκινη Μηλιά και να αναστήσει τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο. Όπως και να 'χει ο στρατηγός Φράγκου υπήρξε ένας τίμιος στρατιώτης στην υπηρεσία των ιδανικών του Γένους. Όλος ο βίος του ήταν αφοσιωμένος στην Πατρίδα. Μαχητής το 1897, το 1912 – 1913, όπου τραυματίστηκε στην μάχη του Λαχανά και ύστερα, ως βασιλόφρων αξιωματικός, αντιμετώπισε τους Γάλλους της Αντάντ, που ήθελαν την παγίωση της Επανάστασης της Εθνικής Άμυνας, έξω από την Λάρισα. Ακολούθησε η προσωρινή αποστρατεία του μετά την εγκαθίδρυση του βενιζελισμού, και τον Δεκέμβριο του 1920 η επαναφορά του στο στράτευμα. Την εντιμότητά του και την ανδρεία του εξύμνησαν δύο απλοί στρατιώτες του από τον Βόλο, ο Σπ. Χράπαλος και ο Χρ. Νικοβιώτης, με επιστολές του στις εφημερίδες *Θεσσαλία* και *Ταχυδρόμος* τον Σεπτέμβριο του 1920, με αφορμή τα εγκαίνια του ανδριάντος του που στήθηκε στην πλατεία του Αλμυρού. Έλαβε μέρος στις μάχες κοντά στο Αϊδίνι, όπου έδρευε η μεραρχία του, την περίοδο Ιανουάριος – Ιούλιος 1921 και ύστερα, με διαταγή της Στρατιάς, αυτός και η Μεραρχία του ανέβηκε ψηλά στο Εσκή Σεχήρ λαμβάνοντας μέρος στις πολυαίμακτες μάχες για την κατάληψή του και της Κιουτάχειας στις 8 Ιουλίου 1921. Τις σκληρές μάχες στο Εσκή Σεχήρ και τις εκατοντάδες νεκρών στρατιωτών μας θρήνησε η λαϊκή μούσα :

Εσκή Σεχήρ ατρόμητο και συρματοπλεγμένο,
μας έχει κάψει την καρδιά, παναθεματισμένο.
Στην Σμύρνη σφάζουν τ' αρνιά, στην Πόλη τα κριάρια
και μέσα στο Εσκή Σεχήρ σφάζουνε παλικάρια.
Πολλές μανάδες κλάψανε, ας κλάψει κι η δική μου,
γιατί μες στο Σαγγάριο θα μείνει το κορμί μου.

Ακολούθησε η εποπιοία του Σαγγαρίου με τις δεκαήμερες μάχες της περιόδου 10 – 29 Αυγούστου 1921, όπου ο Φράγκου με την Μεραρχία του κατέλαβε, ύστερα από αιματηρές μάχες στα

στρατηγικά σημεία Τουρμπέ Τεπέ, Κανλί Γκιολ και Ιντζιρλί. Εκεί στην μάχη του Κανλί έπεσαν μαχόμενοι την 13 Αυγ. 1921 οι θείοι μου Ιωάννης Καμαγιάννης – Παπαθανασίου και Γιάγκος Καραθάνασης.

Σώθηκε το ημερολόγιο του 4^{ου} Σ. Πεζικού που περιγράφει λιτά την μάχη αυτήν :

Η Γιγαντομαχία του Κιρίζ Ογλού και του Κανλί Γκιολ

... Ο αγών εξακολουθεί και την επομένην. Την πρωίαν της 13^{ης} το Σύνταγμα επιτίθεται κατά των υψωμάτων του Κανλί Γκιολ, αλλά ο εχθρός κρατεί σταθερώς τας θέσεις του. Ο αγών εξακολουθεί σκληρός. Οι ηρωικοί φαντάροι επιτίθενται αλλά και οι Τούρκοι αντεπιτίθενται και πολλάκις γινόταν η μάχη εκ του συστάδην. Ο εχθρός έχει εντολήν να υποστηρίξη μέχρι τελευταίας ρανίδας του αίματός του. Αλλά και οι άνδρες μας διατίθενται αντί πάσης θυσίας να καταλάβουν τας εχθρικές θέσεις. Ο εχθρός εκτοπίζεται εκ των θέσεων του διά της λόγχης, αλλ' υποστηρίζει το έδαφος σπιθαμήν προς σπιθαμήν, οχυρούμενος λίγα μέτρα όπισθεν ...

Πέρασε ένας χρόνος που ο στρατός μας άφησε τον Σαγγάριο και την προέλασή του προς Άγκυρα και παρατάχθηκε σε μήκος 750 χιλιομέτρων, και με πολλά κενά, αδρανής, ενώ ο Κεμάλ ετοίμαζε την επίθεσή του. Και όταν αυτή εκδηλώθηκε την 13 Αυγούστου 1922 και ο στρατός μας υποχώρησε, ο Φράγκου με την Μεραρχία του κατέλαβε αμυντικά σημεία κοντά στο Τουμλού Μπουνάρ αναμένοντας την τουρκική επίθεση καλύπτοντας μία ακτίνα 50 χιλιομέτρων. Δύο ολόκληρες ημέρες 13 και 14 Αυγούστου η Μεραρχία του Φράγκου άντεξε την τουρκική επίθεση, αλλά με πολλές απώλειες που ξεπερνούσαν τις 2.000 άνδρες, πολλοί από τους οποίους ήσαν αξιωματικοί. Αναγκάστηκε τότε με την VII Μεραρχία του Συνταγμ. Β. Κουρουσόπουλου, που είχε τεθεί υπό τις διαταγές του, να συμπτυχθεί έξω από το Τουμλού Μπουνάρ, που είχε ορισθεί και ως αμυντική θέση του ελληνικού στρατού. Το δύσκολο, όμως, ήταν για τον ίδιο ότι δεν είχε επικοινωνία με το Α' Σ. Σ. που διοικούσε ο στρατηγός Τρικούπης και τα αμυντικά κενά, από τα οποία εισέδυσαν επιτιθέμενοι οι Τούρκοι. Εκεί στο Τουμλού Μπουνάρ είχε φθάσει και ο Μαύρος Καβαλλάρης, ο Νικόλαος Πλαστήρας, με τους Ευζώνους του. Ήταν, από την άλλη, και η εμμονή του στρατηγού Τρικούπη να μείνει στο Ουλουτζάκ λίγα χιλιόμετρα βόρεια του Τουμλού Μπουνάρ, χωρίς επικοινωνία με τον Φράγκου, ο οποίος έφθασε με αυτοκίνητο εκεί δεχόμενος τα καταγιστικά πυρά του τουρκικού πυροβολικού. Ανέπτυξε σε

ικανοποιητικό βάθος την ελληνική άμυνα, αλλά υπό την ασφυκτική πίεση του εχθρού αναγκάστηκε να συμπτυχθεί και να υποχωρήσει ολίγα χιλιόμετρα νοτιότερα στο Ισλάμκιϊ. Δυστυχώς για τις ελληνικές δυνάμεις, που αντιπάλαιαν με αριθμητικά πενταπλάσιο εχθρό, δεν υπήρχε καμμία επαφή μεταξύ τους, καθότι οι ασύρματοι δεν λειτουργούσαν και ο εχθρός ήδη προχωρούσε με άμεση απειλή να περικυκλώσει τους αμυνομένους Φράγκου και Τρικούπη. Και ο μεν Φράγκου άφησε το Τουμλού Μπουνάρ, για να αποφύγει την κυκλωτική κίνηση του εχθρού και όπου πίστευε ότι θα τον συναντήσει ο Τρικούπης με τις ΙΧ, ΧΙΙ, ΙV Μεραρχίες σχεδόν αποδεκατισμένες είτε από τις συνεχείς συγκρούσεις με τους Τούρκους είτε από τις σημειούμενες λιποταξίες. Ο Φράγκου κατόρθωσε να αποφύγει την κυκλωτική κίνηση, όχι όμως και ο Τρικούπης που περιπλανιόταν στις χαράδρες του Τουμλού Μπουνάρ χωρίς να γνωρίζει αυτός, οι επιτελείς του και οι άλλοι μέραρχοι το έδαφος, δεχόμενος τις βολές του τουρκικού πυροβολικού, αλλά και επιβραδύνοντας τις κινήσεις του, καθώς λάβαινε πρόνοια και για την ασφάλεια των Ελλήνων και Αρμενίων των γειτονικών χωριών που συνέρρεαν στις Μεραρχίες του αναζητώντας προστασία. Στις 18 Αυγούστου 1922 ο Φράγκου κατευθύνθηκε πλέον προς το Ουσάκ, όπου υπήρχε η τελευταία ελπίδα ουσιαστικής άμυνας, ενώ ο δυστυχής Τρικούπης με 20.000 στρατιώτες αναζητούσε μάταια μετά το Τουμλού Μπουνάρ διαφυγή προς το Ουσάκ, καθ' ην στιγμήν πολλοί στρατιώτες του χαμένοι μες τις χαράδρες εγκατέλειπαν τις μονάδες τους. Ήταν η 17 Αυγούστου, όπου ο Τρικούπης έδωσε μία από τις σκληρότερες μάχες της Μικρασιατικής Εκστρατείας με τους στρατιώτες του χωρίς εφόδια, χωρίς ηθικό, χωρίς τρόφιμα, άυπνους να πολεμούν ως λέοντες απέναντι σε πολλαπλασίως υπέρτερο εχθρό, που τον αποτελούσαν έξη Μεραρχίες, μία Μεραρχία Ιππικού και βαρύ πυροβολικό, ενώ ο Τρικούπης δεν διέθετε ούτε καν μία Μεραρχία σε αριθμό ανδρών. Ήταν η περίφημη μάχη του Αλή Βεράν της 17 Αυγούστου, που την διηύθυνε προσωπικά ο ίδιος ο Κεμάλ. Ήταν μία συγκλονιστική μάχη, για την οποία η Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού έγραψε ότι «οι ήρωες αυτής της εποποιίας παρέμεναν αφανείς λόγω της ολεθρίας εκβάσεώς της». Ο Χρ. Σπανομανώλης, Σμυρνιός στρατιώτης, μαχητής στο Αλή Βεράν, που έζησε την τραγική εκείνη ημέρα την θυσία χιλιάδων Ελλήνων στρατιωτών και αξιωματικών την περιγράφει παραστατικά στο βιβλίο *Αιχμάλωτοι των Τούρκων*.

Το σκοτάδι πέφτει σιγά – σιγά. Οι Τούρκοι μάς χτυπούν αραιότερα. Ήδη μας μεταβιβάζεται η διαταγή του Στρατηγείου : Θα φύγουμε το βράδυ ... «ακροποδητί, διά Μπανάζ».

Στις 10 παρά τέταρτο.

Κι οι τραυματίες;

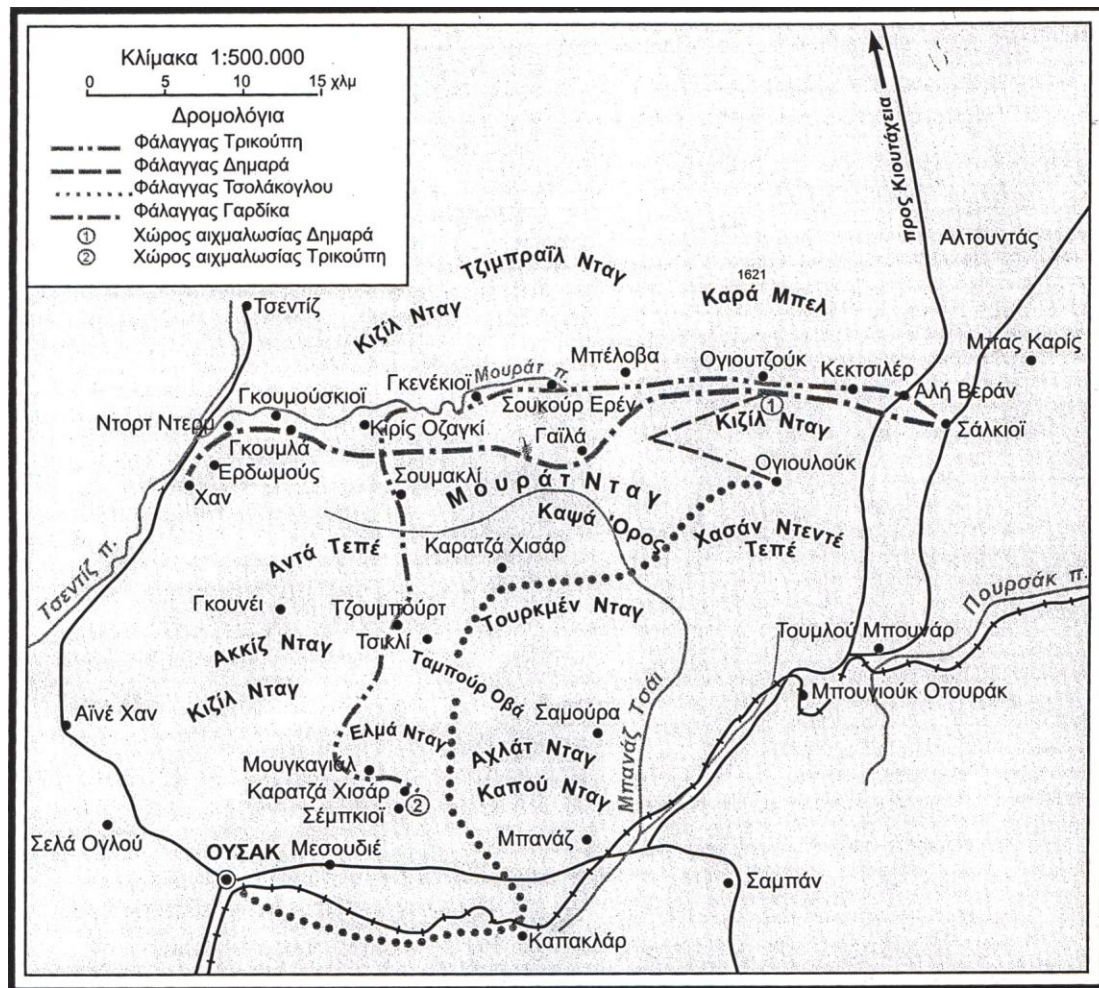
Το μεγαλύτερο δράμα της υποχωρήσεως ήσαν οι τραυματίες. Ως την ώρα που θα φεύγαμε είχαν την βεβαιότητα πως θα γλύτωναν μαζί μας, πως θα τους έπαιρναν τ' αυτοκίνητα. Όμως, όταν μας είδαν να φεύγουμε σιωπηλοί στις 10 παρά τέταρτο, κατάλαβαν την τύχη που τους περίμενε κι άρχισαν τις παρακλήσεις :

- Βρε παιδιά, που πάτε να φύγετε; Εμείς τι θα γίνουμε εδώ;
- Συνάδελφοι, πάρτε μας μαζί σας. Μαζί δεν πολεμήσαμε για την Πατρίδα; Γι' αυτή δεν τραυματισθήκαμε;

Κι όμως ήμαστε αναγκασμένοι να υποχωρήσουμε. Αφήναμε τους νεκρούς μας άθαπτους και τους τραυματίες στα χέρια των άγριων Λαζών.

Ο Τρικούπης την επόμενη μέρα αυτής της τραγωδίας 18 Αυγούστου χώρισε τα λείψανα του Α' και Β' Σ. Σ. σε φάλαγγες. Η μία φάλαγγα με τους μεράρχους Περικλή Καλλιδόπουλο και Δημαρά αναζητώντας το Ουσάκ και αγωνιζόμενοι να αποφύγουν τον τουρκικό κλοιό περιπλανιώνταν την νύκτα της 17 Αυγούστου, όλη την 18 στις χαράδρες του Μουράτ Νταγ χωρίς οδηγό με αποτέλεσμα να έχουν φθάσει την 19 Αυγούστου στο σημείο από το οποίο ξεκίνησαν.

Περικυκλωμένοι από παντού αναγκάστηκαν να παραδοθούν στους Τούρκους στις 4 το μεσημέρι μαζί με 84 αξιωματικούς και 1.600 οπλίτες, όσοι δηλ. είχαν επιβιώσει από τις δύο Μεραρχίες τους από τις μάχες των προηγούμενων ημερών και ιδίως αυτής του Αλή Βεράν. Από την αιχμαλωσία διέφυγε ο ταγματάρχης Γ. Τσολάκογλου, επιτελάρχης της IV Μεραρχίας του αιχμάλωτου, πλέον, στρατηγού Δημαρά, που διαφώνησε με τους μεράρχους για την ακολουθητέα πορεία προς Ουσάκ γλυτώνοντας αυτός και ικανός αριθμός αξιωματικών και στρατιωτών που τον ακολούθησαν. Πρόκειται για τον μετέπειτα κατοχικό Πρωθυπουργό.

Ε.Λ.

Σχεδιάγραμμα 64. Αιχμαλωσία της Ομάδας Τρικούπη (19 - 20 Αυγούστου 1922)

Η αποδεκατισμένη Ομάδα Τρικούπη με τον μέραρχο της XIII Διγενή, και η δεύτερη φάλαγγα των Α΄ και Β΄ Σ. Σ. αναζητούσαν και αυτές διαφυγή προς το Ουσάκ, όπου θα συναντούσαν τον στρατηγό Φράγκου, και βαλλόμενες ακατάπαυστα από το τουρκικό πυροβολικό, είχαν φθάσει στο έσχατο σημείο αντοχής τους. Έτσι παραδόθηκαν στις 5 το απόγευμα της 20 Αυγούστου λίγα χιλιόμετρα έξω από το Ουσάκ. Και ήσαν οι στρατηγοί Τρικούπης Διοικητής του Α΄ Σ. Σ., Διγενής Διοικητής του Β΄ Σ. Σ., ο Διοικητής της XIII Μεραρχίας συνταγματάρχης Μιλτ. Καϊμπαλής, 190 αξιωματικοί και 4.400 στρατιώτες. Τραγικές μορφές αρχαίας τραγωδίας οδηγήθηκαν στο Ουσάκ, όπου τους μεν στρατηγούς ανέμενε ο Μουσταφά Κεμάλ, τους δε δυστυχισμένους στρατιώτες τα αλαλάζοντα και διψώντα για αίμα πλήθη των Τούρκων χωρικών των γειτονικών χωριών. Οι Έλληνες Ουσακλήδες ήσαν τυχεροί, τουλάχιστον από μίαν άποψη, που δεν είδαν τον ευτελισμό των στρατηγών και των στρατιωτών μας της μέχρι προς εβδομάδος ένδοξης Ελληνικής Στρατιάς. Οι Ουσακλήδες άρχισαν να φεύγουν

από την πόλη τους από τις 17 Αυγούστου και στις 19 Αυγούστου δεν υπήρχε ούτε ένας Ρωμηός εκεί. Τραγική ειρωνεία για τον Τρικούπη η είδηση που του ανήγγειλε ο Κεμαλ ότι η ελληνική κυβέρνηση, ενώ αυτός περιπλανιόταν στις χαράδρες του βουνού Μουράτ Νταγ αναζητώντας διαφυγή σωτηρίας με τους άνδρες του, τον είχε προαγάγει σε Αρχιστράτηγο. Ο Κεμαλ και οι επιτελείς του είχαν συλλάβει τα σήματα των άχρηστων πλέον ελληνικών ασυρμάτων που ανήγγειλαν την αρχιστρατηγία του Τρικούπη! Και όσοι διαβάζουν αυτές τις γραμμές σήμερα, ας μην επισκεφθούν το Ιστορικό Μουσείο στην Κωνσταντινούπολη, όπου εκτίθενται ξίφη, παράσημα και προσωπικά είδη των στρατηγών. Ανάμεσα σ' αυτά και ένα μισοάδειο πακέτο τσιγάρων με την φίρμα «Βασιλικά Σιγαρέττα Ματσάγγου εν Βόλω». Ας μη το επισκεφθούν γιατί θα ραγίσει η καρδιά τους, όπως και του υπογραφόμενου όταν είδε εκτιθέμενη εκεί την εθνική μας τραγωδία καλυπτόμενη από μία τεράστια ελληνική σημαία που δεν αποκλείεται να είναι αυτή που κυμάτιζε περήφανα στον ιστό του εξώστη του Ελληνικού Διοικητηρίου της Σμύρνης ως τις 27 Αυγούστου το μεσημέρι, ημέρα της εισόδου των πρώτων τουρκικών τμημάτων στην Σμύρνη. Οικεία πάθη!

Φυσικά όλα τούτα είναι βέβαιον ότι τα αγνοούσε ο στρατηγός Φράγκου. Πιθανώς να τα υποπτευόταν. Και ενώ ο Τρικούπης και οι στρατηγοί του μάχονταν απεγνωσμένα, ο Φράγκου είχε φθάσει έξω από το Ουσάκ υποχωρώντας και συμπτυσσόμενος, αλλά και αντιλαμβανόμενος την δυσχερή θέση που βρισκόταν, απέστειλε και ενώ ήταν έξω από το Ουσάκ, την εξής δραματική τηλεγραφική αναφορά προς την Στρατιά στην Σμύρνη :

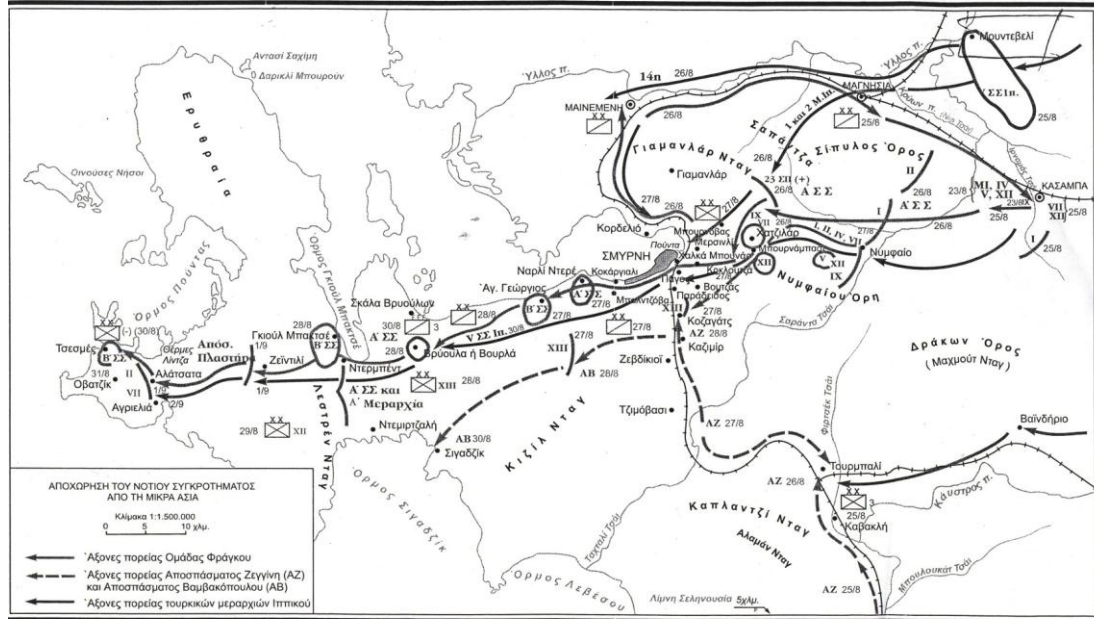
Σκληροί αγώνες τελευταίων ημερών επέδρασαν τόσο ολεθρίως επί ηθικού ανδρών, ώστε σήμερον εμφανίζωσι κατά υποχώρησιν συνονθύλευμα ανθρώπων ατάκτως φευγόντων και μη υποτασσομένων βαθμοφόρους. Συνέπεια η εις μέγα βαθμόν ελάττωσις μαχητικότητος στρατιωτών. Ως έχει νυν κατάστασις, δέον να αποφευχθεί πάσα νέα επαφή μετά εχθρού καθόσον αναπόφευκτος η πλήρης διάλυσις.

Είδαμε ότι ο Φράγκου βρισκόταν με τους άνδρες του στο Τουμλού Μπουνάρ σκοπεύοντας να ενωθεί με τον Τρικούπη και ο Πλαστήρας έδινε σκληρές μάχες για τον σκοπόν αυτόν, και κυρίως για να διευκολυνθεί η κάθοδος του Α' και Β' Σ. Σ. προς το Ουσάκ. Συνέβη, όμως, στις 12.30 το μεσημέρι της 18 Αυγούστου πέντε συντάγματα της II Μεραρχίας να εγκαταλείψουν τις θέσεις τους

γύρω από το Ουσάκ και αυτό είχε ολέθριες συνέπειες για την τύχη της Ομάδος Τρικούπη, καθώς ο στρατηγός Φράγκου δεν μπορούσε να πράξει τίποτε. Την επομένη 19 Αυγούστου αιχμαλωτίστηκαν οι Μεραρχίες των στρατηγών Δημαρά και Καλλιδόπουλου και την 20 Αυγούστου των στρατηγών Τρικούπη και Διγενή.

Ήδη ο στρατηγός Φράγκου είχε κατεβεί στην κοιλάδα Μπάνναζ λίγα χιλιόμετρα βορείως του Ουσάκ, που την επομένη το παρέκαμψε καθώς οι Τούρκοι είχαν πλέον καταλάβει το Ουσάκ, όπου βρήκαν μάλιστα άφθονο πολεμικό υλικό στις αποθήκες του ελληνικού στρατού. Η πτώση, ας πούμε, του μετώπου του Ουσάκ σήμαινε και την πλήρη εκμηδένιση του ελληνικού στρατού. Οι Μικρασιάτες, και ιδίως οι Σμυρναίοι, πίστευαν ότι ο στρατός μας θα αναχαίτιζε την κεμαλική επίθεση στο Ουσάκ. Ενθυμούμαι ότι ο μακαρίτης πατέρας μου έλεγε ότι «όταν μάθαμε ότι έπεσε το Ουσάκ, κατάλαβαμε ότι χάθηκαν όλα». Και ήταν, ομολογουμένως, θλιβερό ότι η Στρατιά με τον αρχιστράτηγο Χατζηανέστη στις 18 Αυγούστου διέτασσε τον Φράγκου να κρατήσει με κάθε θυσία τις θέσεις του και να συντρίψει τον εχθρό!

Και ενώ ο στρατηγός Φράγκου συνέχιζε τους υποχωρητικούς αγώνες του και ήταν ο μόνος πλέον στρατηγός των Α΄ και Β΄ Σ. Σ. που δεν είχε αιχμαλωτιστεί, η Στρατιά τού ανέθετε και την διοίκηση των υπολειμμάτων των Μεραρχιών II, V, IX, XII, XIII, πλην εννοείται της δικής του I και VII του Κουρουσόπουλου. Φροντίδα τώρα της Στρατιάς ήταν η κάλυψη της οδού προς Σμύρνη και των προς αυτήν οδεύσεων. Στις 9.45 μ.μ. της 21 Αυγούστου η Στρατιά ανέθετε στον Φράγκου να κινηθεί προς τα Άνταλα για να φράξει την στενωπό προς το Σαλιχλί, προς το οποίο κατευθύνονταν ισχυρές κεμαλικές δυνάμεις. Στις 23 Αυγούστου έλαβε χώρα η ομώνυμη μάχη, κατά την οποία ο ελληνικός στρατός απώθησε τους Τούρκους με τον στρατηγό Φράγκου που είχε καταφθάσει εκεί, χωρίς να χρειασθεί να παρέμβει, αφήνοντας στον Πλαστήρα κάθε πρωτοβουλία.

ΥΠΟΧΩΡΗΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΦΡΑΓΚΟΥ

Στις 24 Αυγούστου ο νέος διοικητής της Στρατιάς, που αντικατέστησε τον μοιραίο Χατζηανέστη, διέταξε τον Φράγκου να αποκρούσει προέλαση των Τούρκων προς την Σμύρνη μέσω της κοιλάδος Νυμφαίου και της διαβάσεως Μαγνησίας – Σμύρνης. Όταν, όμως, η Στρατιά αντιλήφθηκε ότι η Ομάδα Φράγκου είχε καταπονηθεί, διέταξε τον στρατηγό να συμπυχθεί, μέσω Ερυθραίας, στον Τσεσμέ και να επιβιβασθεί στα αναμένοντα ελληνικά πολεμικά. Πράγματι, η Ομάδα Φράγκου ανεχώρησε στις 26 Αυγούστου από το Νυμφαίο, διήνυσε 40 χιλιόμετρα ως το μεσημέρι, παρέκαμψε την Σμύρνη την 27 Αυγούστου, πιθανότατα λίγο πριν ή λίγο μετά την είσοδο των πρώτων τουρκικών τμημάτων στην ιωνική πρωτεύουσα, που σημειώθηκε γύρω στις 11 πριν το μεσημέρι. Στο μεταξύ, το βράδυ της 26 Αυγούστου είχαν αναχωρήσει από την Σμύρνη ο Αρχιστράτηγος Πολυμενάκος, η Ανώτατη Στρατιωτική Διοίκηση, ο Φρούραρχος αφήνοντας ανυπεράσπιστες τις χιλιάδες των Μικρασιατών και τους Σμυρναίους. Μόνη τους παρηγοριά έμεινε ο Μητροπολίτης Ιεροεθνομάρτυς Χρυσόστομος Καλαφάτης που το βράδυ του Σαββάτου 27 Αυγούστου και την Κυριακή 28 γνώρισε το μαρτύριό του καθιστάμενος, με την θυσία του, ο έσχατος γνωστός νεομάρτυς του Γένους.

Η Ομάδα Φράγκου έφθασε στον Τσεσμέ, διανύοντας πάνω από 500 χιλιόμετρα, απέναντι από την Χίο, ακολουθώντας την πορεία Μαγνησία – Κασαμπάς – Άγιος Γεώργιος – Βουρλά – Ντερμπέντ – Γκιουλ Μπαξέ – Αλάτσατα – Τσεσμές καλυπτόμενη

από το απόσπασμα Πλαστήρα που ήταν στον αυχένα του Ζεϊντελίκ από την 1 – 2 Σεπτεμβρίου αποκρούοντας όχι μόνο τουρκικές επιθέσεις, αλλά συλλαμβάνοντας και Τούρκους αιχμαλώτους. Επιβιβάσθηκε στα πολεμικά μας, το θωρηκτό Κιλκίς, το αντιτορπιλικό Νίκη και το εξοπλισμένο Άκτιον το πρωί της 3 Σεπτεμβρίου, ενώ καιγόταν η Σμύρνη και ακούγονταν οι θρήνοι και οι οιμωγές των σφαγιαζομένων κατοίκων των Βουρλών, των Αλατσάτων, και των γειτονικών χωριών. Μαζί με την Ομάδα Φράγκου επιβιβάστηκαν όσοι είχαν διασωθεί από το Α΄ Σ. Σ. με τον συνταγματάρχη Στυλ. Γονατά, από την ΙΙ Μεραρχία και την Ανεξάρτητη Μεραρχία του στρατηγού Θεοτόκη που είχε έλθει συντεταγμένη από το Δικελή της Περγάμου, διανύοντας σε 15 μέρες πάνω από 600 χιλιόμετρα και δίνοντας συνεχείς αγώνες με υπέρτερες τουρκικές δυνάμεις.

Ο στρατηγός Φράγκου με τους άνδρες του αποβιβάστηκαν στην Μυτιλήνη, όπου ο στρατηγός φρόντισε για την τακτοποίηση των στρατιωτών, την τάξη και ασφάλεια στο νησί. Ήταν, άλλωστε, ο μόνος ανώτατος αξιωματικός μετά την αιχμαλωσία των άλλων το δραματικό διήμερο 19 και 20 Αυγούστου. Εκεί, στην Μυτιλήνη, τον επισκέφθηκε ο θαρραλέος Αμερικανός κληρικός Αζά Τζένιγκς και τον έπεισε να του διαθέσει έξη πολεμικά πλοία, ανάμεσα τα Προποντίς και Κιλκίς, με τα οποία, επικεφαλής ο ίδιος αυτός ο μικρόσωμος κληρικός έσωσε εκατοντάδες λιμοκτονούντων στην προκυμαία της Σμύρνης την 19 και 20 Σεπτεμβρίου και τους μετέφερε στα γειτονικά νησιά. Ο Άγγλος δημοσιογράφος Gails Milton στο βιβλίο του Χαμένος Παράδεισος (Lost Paradise) γράφει για τα γεγονότα εκείνων των ημερών και τον ρόλο του στρατηγού Φράγκου.

Στην Μυτιλήνη, που τον βρήκε η Επανάσταση του Πλαστήρα – Γονατά που ανέτρεψε το βασιλικό καθεστώς, ο Φράγκου συνελήφθη ως βασιλόφρων και οδηγήθηκε στις φυλακές Αβέρωφ, όπου μετ' ολίγον απελευθερώθηκε και αποστρατεύθηκε.

Ο στρατηγός Φράγκου απεβίωσε την 20 Σεπτεμβρίου 1923, ένα χρόνο δηλ. μετά την Μικρασιατική Καταστροφή. Το πλοίο που εκτελούσε το δρομολόγιο Μυτιλήνη – Χαλκίδα ή κατ' άλλους Πειραιάς – Βόλος μετέφερε νεκρό τον στρατηγό που είχε υποστεί καρδιακή προσβολή εν πλω. Ο συνταγμ. Κουρουσόπουλος, που ήταν διοικητής της VII Μεραρχίας και υπό τις διαταγές του Φράγκου κατά την οπισθοχώρηση, και έδρευε τότε στην Χαλκίδα,

όπως είδαμε παραπάνω, φρόντισε για την μεταφορά του ένδοξου νεκρού στον Αλμυρό.

Αυτό σε γενικές γραμμές ήταν το δραματικό χρονικό των ημερών 13 Αυγούστου, έναρξη της κεμαλικής επιθέσεως, ως 3 Σεπτεμβρίου, όπου τα λείψανα της Στρατιάς μας επιβιβάζονται στα ελληνικά πολεμικά στο λιμάνι του Τσεσμέ αφήνοντας πίσω την Μικρά Ασία και ένα και πλέον εκατομμύριο Ρωμηών στην τύχη τους. Έσβηνε, έτσι, η Μεγάλη Ιδέα. Και εκ των πρωταγωνιστών αυτού του δραματικού χρονικού των τριών εβδομάδων της οπισθοχώρησης, με την συνακόλουθη Μικρασιατική Καταστροφή, ήταν ο εκ Σούρπης στρατηγός Αθανάσιος Φράγκου, Διοικητής της 10^{ης} Μεραρχίας. Αιώνια η μνήμη του!

Θερμές ευχαριστίες οφείλονται στην ερίτιμη κ. Χαρούλα Φράγκου, εγγονή του Στρατηγού, που φυλάσσει το πολύτιμο αρχείο του ως εθνικό κειμήλιο και στον εκπαιδευτικό κ. Βίκτωρα Κοντονάτσιο.

